

Received / Geliş
17.03.2017

Article History
Accepted / Kabul
18.03.2017

Available Online / Yayınlanma
25.03.2017

ANATOLIAN ALEVIS' DEMAND THAT RELIGIOUS CONTEXT

ANADOLU ALEVİLERİNİN İNANÇSAL BAĞLAMDA TALEPLERİ¹

Yılmaz CEYLAN²

Abstract

After the Seljuks and Ottomans, the Alevi, an element of the Republic of Turkey, are in various demands from countries under the basic rights and freedoms as citizens. These requests differ from the various Alevism organizations and groups. Of course, these requests are of great importance in the religious context of the Alevi who exhibits a religious organization characteristic, even if they are confronted in many different forms. In this article, we focus on demand of alevi that is religious context. The study purpose, we try to understand what demand of alevi and what exactly should be. This study is prepared in a qualitative pattern. Varto, Tunceli, Çorum and Hacı Bektaş are chosen as the universe and the participants are chosen as the sample. As a result, demands of alevi are collected three titles: Diyanet İşleri Başkanlığı, Cemevi status and Dede status.

Keywords: Anatolian Alevi, citizenship, demand.

Özet

Selçuklulardan ve Osmanlıdan sonra Türkiye Cumhuriyetinin bir unsuru olan Aleviler, vatandaş olarak temel hak ve özgürlükler bağlamında ülkelerinden çeşitli taleplerde bulunmaktadır. Bu talepler çeşitli alevi örgüt ve gruplarınca farklılık arz etmektedir. Bu talepler çok farklı şekillerde karşımıza çıksa da dini bir örgütlenme özelliği sergileyen Alevilerin inançsal bağlamdaki talepleri elbette ki önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmayla Alevi vatandaşların inançsal bağlamdaki talepleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, Alevi vatandaşların taleplerinin ne olduğu ve tam olarak nasıl olması gerektiğini anlamaya yöneliktir. Bu çalışmaya zemin teşkil eden araştırma, nitel araştırma desenine göre tasarlanmıştır. Çalışmanın evreni, Tunceli merkez, Çorum merkez, Muş'un Varto ilçesi ve Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesidir. Örneklemimiz ise, buralardan seçilen katılımcılardan ibarettir. Buralardan seçilen katılımcılar, maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminde göre seçilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak, Alevilerin inançsal bağlamdaki taleplerinin üç başlık altında toplanabileceği görülmüştür: Diyanet İşleri Başkanlığı, Cemevleri statüsü ve Alevi inanç rehberlerinin (Dedelerin) durumu.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Aleviliği, vatandaşlık, talep

¹ Makale, yazara ait olan doktora tezinin verilerine dayalı olarak ve tekrar yorumlanarak üretilmiştir.

² Araş. Gör. Dr. Yılmaz CEYLAN, Muş Alparslan Üniversitesi

GİRİŞ

Anadolu Aleviliği adından da anlaşıldığı üzere Balkanlar ve Arap Alevilerden farklı olarak Anadolu topraklarındaki Alevileri kapsamaktadır. Selçuklulardan ve Osmanlıdan sonra Türkiye cumhuriyetinin bir unsuru olan Aleviler, vatandaş olarak temel hak ve özgürlükler bağlamında ülkelerinden çeşitli taleplerde bulunmaktadır. Bu talepler çeşitli alevi örgüt ve gruplarınca farklılık arz etmektedir. Uzun yıllar tartışılan ve hala sıcak tartışmalara neden olan aleviler ve onların talepleri, günümüzde olduğu gibi gelecekte de tartışılmaya devam edecek gibi durmaktadır.

Hakların belirleyici unsurunun, tanımlayanın, sınır koyanın ve hak verenin hâkim gücü elinde bulunduran devlet oluyor olması, Alevileri devletin karşısında konumlandırmış ve devlet merkeze yerleşirken aleviler çevreye savrulma durumunda kalmıştır. Temel insan hak ve özgürlükleri bağlamında hak talebinde bulunan aleviler, eşit yurttaş olma noktasında onların taleplerinin yerine getirilmesi gerektiğini savunurken devletin yaklaşımı, verilecek hakların onlara ayrımcılık sağlayıp sağlamayacağına dair kuşku içermektedir.

Bu çalışma alevi taleplerinin ne olduğuna ve nasıl olması gerektiğine birinci ağızdan ulaşmaya çalışmıştır. Aleviliğin ne olduğu Alevilerden öğrenilmediği gibi alevi taleplerinin de aynı şekilde onlardan öğrenilmediği fark edilmiştir. Bu çalışmayla bu tür eksikliklerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Özellikle son dönemde ortaya çıkan “geleneksel İrfan merkezlerine ve cemevlerine hukuki statü tanınması” bağlamında ortaya çıkan tartışmalarla Alevilerin taleplerinin hangi paydada buluşup buluşmadığı tartışmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti devleti vatandaşı olarak talepte bulunan sadece aleviler değildir. Kurulduğu ilk andan itibaren modern ulus-devlet olma yönünde, istedik vatandaş yaratma bağlamında hareket eden devlet, birçok kimliği “öteki”leştirmiştir. Bu bağlamda devletten talepte bulunanlar “Müslümanlar”, “Kürtler” ve “Aleviler” olarak sayılabilir.

Bizim konumuzu Anadolu topraklarında yaşanan (Nusayriler dışında) Anadolu Alevileri teşkil etmektedir. Alevilerin birçok talepleri vardır. Ancak, bu çalışmada Alevilerin inançsal bağlamdaki talepleri dikkate alınmıştır. Çalışmanın sonunda bu taleplerin, “Diyaret İşleri Başkanlığı”, “Cemevleri statüsü” ve “Alevi inanç rehberlerinin durumu” başlıkları altında toplanabileceği anlaşılmıştır.

1. Anadolu Alevileri ve Talepler

Arapça bir kelime olan Alevi kavramı, Ali'ye mensup, Ali taraftarı, Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan, Ali'ye ait ve Ali'nin soyundan gelen, Ali evinden olan anlamlarına gelmektedir (Eröz, 1976: 19; Zelyut, 1998: 19; Bozkurt, 2000: 7; Kutlu, 2003: 31; Melikoff, 2011: 33, 51, 96; Türk ve Kala, 2014: 48). Sözcüğün terim anlamına ise farklı çalışma alanları dilciler, tarihçiler, şairler, edebiyatçılar, fırka ve mezhepleri inceleyen araştırmacılar kendi bakış açıları çerçevesinde anlamlar yüklemişlerdir.

Türk ve Batılı araştırmacılar, daha önceki zamanlarda, Anadolu ve Balkanlarda yaşayan Kızılbaş, Tahtacı, Işıklar, Abdallar, Toraklar, Hurufiler ve daha genel anlamda da Kalenderi ve Bektaşî adıyla bilinen dini-mistik topluluklar için 19. asırdan itibaren yaygın bir şekilde Alevi kavramını kullanmaya başlamışlardır (Kutlu, 2003: 32; Onat, 2003: 111; Melikoff, 2010b; Saraç, 2011: 12; Kaya, 2013: 106; Aydın, 2013: 94, 256).

Cumhuriyet öncesinde Rafizi (heretik, reddeden), Zındık (kafir, sapık), Mülhid (dinsiz, doğru yoldan ayrılmış) (Ocak, 1999b: 42; Bozkurt, 2000: 7; Onat, 2003: 113; Küçük, 2003: 153; Melikoff, 2010b: 9; Ateş, 2011: 234; Taştan, 2012: 3; Melikoff, 2013: 23; Massicard, 2013: 33; Aydın, 2013: 95, 257, 268; Kerivel, 2014: 2) adlarıyla anılan Aleviler, aynı zamanda Safevi taraftarlıkları nedeniyle de Kızılbaş kavramıyla ifade

edilmişlerdir. Günümüz Türkiye'sinde, Ali taraftarlığı nedeniyle, onlara 19. asırdan itibaren "Alevi" denmektedir. (Kutlu, 2003; Onat, 2003; Onat, 2009b: 23; Melikoff, 2011: 26; Melikoff, 2013: 23; Aydın, 2013: 22).

Osmanlı devletiyle birlikte görünür olmaya başlayan Alevilik, farklı zamanlarda çeşitli nedenlerle "öteki"leştirilmiştir. Osmanlı vatandaşlık anlayışı genel anlamda tebaa ve siyasi iradeye itaat üzerine kuruludur (Torun, 2009: 2045). Osmanlının kurulduğu andan Safevi devletinin canlanmaya başladığı zamana kadar devletle aleviler arasında sıkıntı yok denecek kadar azken daha sonra özellikle Türkmenlerin Safevi taraftarlığı ve içerde gerçekleşen farklı nedenlerle devlet ve alevi vatandaşlar arasında bir ayrışma ortaya çıkmıştır. Neticede Alevilik, Osmanlı devlet sistemi içerisinde istenmeyen ve kendine yer bulamayan bir noktaya gelmiştir.

Çeşitli siyasi ve sosyal nedenlerden dolayı bin altı yüzlü yıllardan itibaren devlet tarafından ihmal edilen Aleviler (Bektaşileri ayrı tutmak lazım), yönetenlerin de Sünni olması nedeniyle hem devletle hem de Sünnilerle bir türlü barışık olamamış ve çoğu zaman hem Sünnilerden hem de yönetimden uzak kalmışlardır. Bazen sürgün, bazen ölümlerle devam eden bu süreç (Barkan, 1952; Yılmaz, 2009: 19), Alevilerin Sünnilerle hatta diğer alevi gruplarla olan diyalogunun kesilmesine ve bunun sonucunda da marjinalleşmeye, soyutlanmaya ve kültürel cemaatler olarak kendi içlerine kapanmalarına neden olmuştur. Bu içine kapanma durumu, Alevileri etkileşimden, aramaktan ve keşfetmekten uzaklaştırmış, içinde buldukları zamandan ve gelecekte koparmıştır.

Türkiye cumhuriyetinin kurulmasıyla birlikte nispi bir rahatlama olsa da daha sonraki zamanlarda Alevilerin toplumla bütünleşmesi ve devlet tarafından birer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olma durumu tam olarak gerçekleştirilememiştir. Osmanlı Devletinin tebaası olamayan aleviler, Cumhuriyet rejiminin de vatandaşı olma durumunda zorlanmışlardır.

Hem devlet hem de toplum tarafından kanıksanmayan aleviler, özellikle 1980 sonrası "uyanış"a geçmişler ve "vatandaş"ı oldukları devletlerinden kendilerine uygulanan ikirciliğin ve toplumsal tabanda gerçekleşen "mahalle baskısı"nın son bulması gerektiğine dair taleplerde bulunmuşlardır ve bulunmaya da devam etmektedirler. Bu anlamda aleviler, devletin kendilerini muhatap almasını sağlayacak şekilde örgütlenme içine girmeye çalışmışlardır. Ancak, farklı farklı Alevilik anlayışları, örgütlenmede ve taleplerde de farklılaşmayı beraberinde getirmiştir.

Bu alanda tek bir alevi gruptan ve örgütlenmeden bahsetmek zordur.³ Bu çeşitlilik, devlet tarafından hangi Aleviliğin, hangi örgütlenmenin muhatap alınacağı noktasında sıkıntı çıkarmaktadır. Muhatap alınma durumu bir tanınma sorunuyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Devlet bu anlamda tanıdığı bir temsilci ve onun talepleriyle yüzleşmek istemekte ve Alevilerin ve taleplerinin farklılıklarını gündeme getirmektedir. Aleviler, devletin onları muhatap almadığı ve taleplerini yerine getirmeye yönünde serzenişte bulunurken devlet de tek bir Alevilik olmadığından ve farklı taleplerin olduğundan yakınmaktadır.

Devletin bu tavrı ve Alevilerin taleplerinin arkasında durması, Aleviliği gündemde tutan önemli meselelerdendir. Alevi taleplerinin hangi mecrada nasıl tartışılması gerektiğine dair kesin bir yol haritası yoktur. Ancak, farklı taleplere rağmen Alevilerin üzerinde çoğunlukla hemfikir oldukları bazı taleplerin de olduğu söylenebilir. Birçok platformda ve yazılı kaynakta olduğu gibi devlet eliyle 2009 yılında yapılan yedi adet

³64. (Ak parti) hükümetin 2016 yılı üç aylık eylem planı çerçevesinde ortaya koyduğu "Geleneksel İrfan merkezlerine ve cemevlerine hukuki statü tanınması" yönündeki beyanları çerçevesince yapılan toplantılarda aleviler üçe ayrılmıştır. Bunlar: Alevi Bektaşi Fderasyonu (ABF), Cem Vakfı ve Alevi Dernekleri Federasyonu (ADFE)dur.

çalıştayın sonucunda da Alevilerin en çok üzerinde durdukları inançla ilgili konular aşağı yukarı şunlardır: Cemevlerine ibadet statüsü verilsin, zorunlu din dersleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı kaldırılınsındır (Torun, 2009: 2049, Yıldırım, 2012: 143,151; Ceylan, 2015).

2. Yöntem

2.1. Araştırma modeli

Bu çalışmaya zemin teşkil eden araştırma nitel araştırma desenine göre tasarlanmıştır. Araştırmada bir rehber soru formu eşliğinde bire bir derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme, “insanların bakış açılarını, deneyimlerini, duygularını ve algılarını ortaya koymada kullanılan, oldukça güçlü bir yöntemdir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 41).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Tunceli merkez, Çorum merkez, Nevşehir Hacı Bektaş ilçesi ve Muş’un Varto ilçesidir; örneklemini ise bu şehirlerden tesadüfi olarak seçilen bir grup oluşturmaktadır. Alınan evren, Anadolu Aleviliği olarak bilinen Kızılbaşlığı, Bektaşiliği ve Ehli Beyt Aleviliğini kapsamaktadır. Tunceli’den on kişi, Varto’dan on kişi, Çorum’dan sekiz kişi ve Hacı Bektaş’tan sekiz kişi ile görüşmeler yapılmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın kuramsal yapısını oluşturmak üzere ilgili alanyazın incelenmiştir. Bu alanyazın taraması sonrasında elde edilen veriler doğrultusunda bir yarı yapılandırılmış görüşme formu, geliştirilmiştir. Görüşme formu içeriğinde katılımcılara yönelik olarak cinsiyet, eğitim, yaşanan yer ve diğer değişkenlerin sorulduğu bir kişisel bilgiler bölümü de yer almaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanması sürecinde uzman görüşlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırma veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Görüşme sorularından elde edilen verilere, bulgular ve yorum kısmında yer verilmiştir. Araştırmada, katılımcılar numaralar ile kodlanmıştır (**T1, V1, Ç1, H1...**). Araştırmaya dâhil olmuş olan bireylerin ifadelerine yer verilirken isimleri yerine bu kodlar kullanılmıştır. Verilerin analizi yapılırken bazı katılımcının verilerinden anlamlı ifadelerin çıkmaması nedeniyle bunlar dikkate alınmamıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3. 1. Diyanet İşleri Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı⁴, Cumhuriyet döneminde, halkın dini konularda doğru bilgilendirilmesi, dinin kontrol edilmesi, siyasetin dışında tutulabilmesi, laikliğin korunması, din hizmetlerinin belli bir grubun tekeline verilmeden tek elden yürütülmesi, ulus-devlet kimliğinin güçlendirilmesi ve din istismarının önlenmesi

⁴Diyanet İşleri Reisliği, bugünkü adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen “429 Sayılı Şer’iyye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun”la kurulmuştur. İlgili kanun Madde 1:

“Türkiye Cumhuriyeti’nde muamelaat-ı nasa dair ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği Hükûmete ait olup, din-i mübin-i İslâmın bundan maada itikadat ve ibadeta dair bütün ahkâm ve mesailinin tedviri ve müessesat-ı diniyenin idaresi için Cumhuriyetin makarrında Bir Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiştir”. Bu kanun maddesi gereğince Diyanet İşleri Başkanlığı’nun anayasal bir kurum olduğu anlaşılmaktadır.

amacıyla, laik sistemde genel idari hizmetler içerisinde din hizmeti vermek üzere kurulmuş bir kurumdur (Kutlu, 2006). Diyanet İşleri Başkanlığı ilk kurulduğunda görevi “İslam dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dini kurumları idare etmek”tir. 1965’te görev tanımı genişletilerek toplumu aydınlatma görevi verilirken, 1982’de görevleri arasına milli birlik ve beraberlik de eklenmiştir.

Alevilerce, “Sünni Müslüman” kamuoyunun hizmetinde hareket ettiği ifade edilen Diyanet’in, aslında laik Cumhuriyet rejiminin dini kontrol mekanizma aracı olarak kurulduğu anlaşılmaktadır. Bu da, son dönem sekülerizm ve din tartışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Sekülerizmle modernizmin gereği dini yönetme işini aynı çatı altında toplama işi aynı yerde toplanabilmektedir. Görülüyor ki Cumhuriyet, bilerek ya da bilmeyerek Diyanetle din üzerinde kurucu bir rol oynamıştır (Zengin Arslan, 2015: 135).

Buradan anlaşılan, Diyanet, Cumhuriyet döneminde devreye sokulan laiklik projesinin formatına uygun olarak dini yeniden tanımlayıp biçimlendirme görevini üstlenmiş bir kurumdur. Amacı, Sünni inancını veya cemaatini örgütlü bir hale getirip onun iktidarını temsil etmek değil, aksine bu cemaatin rejimden ve iktidardan bağımsız şekilde dine dayalı herhangi bir örgütlenme ve iktidar alanı oluşturma sürecinin önüne geçmektir (Aktay, 2007: 72). Diyanet yapılanması toplumda devletin din alanını ‘kontrol’ hatta ‘muhasara’ etmesi şeklinde algılanmıştır (AÇNR, 2010: 98).⁵ Uzunca bir süre toplumun geneli için böyle görülen kurum, İslamcılarının siyasal alanda gözükmeleri ve iktidar olmasıyla birlikte Aleviler tarafından “Sünni Müslüman”ların ideolojik aygıtı olarak görülmektedir (Özipek, 2011: 75).

Aleviler tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili beklentiler farklı üç-dört ana gruba ayrılabilir. 1. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet yapılanması dışına çıkartılması (Lağvedilmesi), 2. Kendilerine nüfus yoğunluğu oranında bütçeden ödenek ayrılması ve başkanlığın özerk bir yapıya kavuşturularak, bütün inanç gruplarını nüfus yoğunluğu oranında temsil edilmesi, 3. Başkanlığın mevcut statüsünün muhafaza edilmesi, fakat Alevi-Bektaşî topluluğuyla ilişkilerin kurulması, 4. Alevi inanç başkanlığı kurulması (Kutlu, 2006: 71-75; Kılıç, 2009: 13).

Diyanet İşleri Başkanlığı’na karşı katılımcıların yaklaşımlarında da buna benzer bir sonuçla karşılaşmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı toptan lağvedilsin (V4, V5, V6, H4, H6, Ç2, Çi5) diyenler olduğu gibi Aleviler de orada temsil edilsin (V7, H1) diyen Aleviler de mevcuttur. Alevilerin Diyanette temsil edilmesini talep edenlerin, Alevilerin vergileriyle sadece Sünnilere din hizmeti sunulmasına karşı çıktıkları görülmüştür. Alevilerce, eğer Diyanet sadece Sünnilere hizmet ediyorsa ki öyledir; Türkiye Cumhuriyetinde eşit yurttaşlık ilkesine uyulmadığı görülmektedir. Uzun süre devletten, dolayısıyla Diyanetten beklentileri yerine getirilmeyen Alevilerden, sorunlarının Diyanet aracılığıyla çözüleceğine inanların sayılarında önemli ölçüde azalma olmuştur (AÇNR, 2010: 117).

Diyanete karşı çıkan Alevilerin gündeme getirdikleri öncelikli durum, bu kurumun laik olan devlet ilkesine aykırılığı ve sadece belli bir gruba hizmet ettiği yönündedir. Laik olan bir ülkede, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun olması, Alevilerin tepkisini çekmektedir. Aleviler Diyanet’e “ulus-devletin ideolojik aygıtı” olarak bakmaktadırlar. Aleviler, bu kurum nedeniyle devletin din işlerine dinin devlet işlerine karıştığını düşünmektedirler. Ancak, Diyanet, laik devletin işleyişi açısından bir istisna değil, dinin bu yolla kontrol edildiği bir kurum olmuştur (Zengin Arslan, 2015: 137-138).

⁵Yapılan bir araştırmada “DİB, siyasal otoritenin etkisi altında mıdır? Sorusuna % 80 evet, %20 hayır cevabı verilmiştir (Kutlu, 2009: 116).

Ayrıca kendi vergileriyle oluşan, ayakta duran bir kurumun onlara hizmet vermemesi, Alevi vatandaşları rahatsız etmektedir. Aleviler, dini hizmet noktasında Türkiye'nin batılı ülkeleri örnek alması gerektiğini ve eğer böyle olursa bir sıkıntı oluşmayacağını ifade etmektedirler. Batıda uygulanan Alevilerin istediği uygulama, "dini vergi" uygulamasıdır.

Batılı ülkelerde yer alan "dini vergi" uygulaması, Türkiye'de sadece Alevilerin değil, aynı zamanda radikal Sünni Müslümanların ve Kürt ulusal hareketine destek veren Müslümanların da talepleridir. Aleviler Diyanet aracılığıyla Alevilerin Sünnileştirildiğini, radikal Müslümanlar Diyanet aracılığıyla Müslümanların devletin istediği şekilde bir kalıpta Müslümanlaştırıldığını, Kürtler ise, Diyanet aracılığıyla şafi Kürtlerin Türkleştirilmeye çalışıldığını savunmaktadırlar. Her üç hareket de Diyanetin, yönetenlerin istediği şekilde onları bir noktada birleştirmeye çalıştığını savunmaktadırlar.

Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'na karşı yönelttikleri eleştirilerin başında, Alevilerin Sünnileştirilmeye çalışıyor olması, Aleviliğin merkezi sistemce yeniden inşa edilmesine yardımcı olması ve din üzerindeki devlet denetim mekanizması olarak görev yapıyor olması gelmektedir. Bazı Alevi gruplarca DİB'in sunduğu hizmetler "Sünni asimilasyonist çabanın kurumsal tezahürü" olarak değerlendirilmektedir. (AÇNR, 2010: 21). Birçok Alevi, Diyanetin Alevilerle ilgilenmesini devletin kendi Alevi'sini yaratmak istemesi şeklinde görmektedir. Alevilerin Diyanette temsil edilmesini isteyen, devletten medet umanlar, birçok Alevi grup tarafından "Alevi davasına ihanet", "işbirlikçilik" ve "aldatılmışlık"la suçlanmakta ve kınanmaktadır.

Bir katılımcının: "Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devlet projesi kapsamında diyaneti kurmuştur. Yani, Türkiye'nin vatandaşları Müslüman'dır ama Devlet'in belirlediği gibi Müslüman olacaktır. Bu proje günümüzde Türkiye'nin geriye gitmesinde hızlandırıcı bir motor olmaktadır. Aleviler Diyanet'in hiçbir yerinde yoktur, olmaları da pek mümkün görünmemektedir" (T2), ifadeleri diyanetin sadece Aleviler üzerinde değil bütün vatandaşların Diyaneti kuranlar tarafından bir noktada birleştirme projelerinin bir kurumu olarak gördüklerini göstermektedir.

Katılımcıların genelinin Diyanet İşleri Başkanlığından rahatsız oldukları söylenebilir. Alevi vatandaşların Sünni olarak gördükleri devlete bağlı olan bu kurumun Sünni vatandaşlara hizmet ettiği ifade edilmektedir (T4, T5, H2, Td8, Vd2, V5). Katılımcıların "Aleviler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tamamen dışında. Hiçbir yerinde yoklar. Diyanet'in Alevilerle ilgili bir hizmeti yoktur" (Vd2, V5), "bir haber okumuştum. 120. 000 DİB çalışanı arasında bir Alevi çalışanı var oda işten çıkarılmış. Alevilerin diyanetin neresinde siz düşünün" (V1), "Diyanet'in 700 bin çalışanı var ve bir Alevi yok. Bunlar bizim vergilerimizle ayakta duruyor" (H2), ifadeleri, Alevilerin algısının Diyanet'in onlara hizmet etmediği yönünde olduğunu göstermektedir.

Diyaneti hizmet noktasında eleştiren Alevi bir katılımcı: "Diyanet işlerinden şikâyetçiyim. Allaha havale ederim. 8 kardeşiz askerliğimizi yaptık, vergimizi veririz, her türlü vatandaşlık vazifelerimizi yaptık. Çanakkale'de şurada burada bizim de delerimiz yatıyor. Onları Allaha havale ediyorum. Sen de Müslümansın, ben de Müslüman'ım. Kiblemiz aynı, mezarlar aynı. Nedir bu, neden bu bölücülüğü yapıyorsunuz? Diyanet olarak elini kaldırıp bu düzen böyle olmaz niye demiyorsunuz?" (V3), diyerek diyanetin hizmet anlayışının Alevi vatandaşları kapsamadığını ve bu durumdan rahatsızlığını ifade etmiştir.

Diyanet'e karşı çıkmayan Alevilerin Diyanet'le alakalı beklentileri, Diyanet'in Anayasal bir kurum olmaktan çıkarılması, din alanında hizmet talebinde bulunanların, kendi sivil yapılanmaları çerçevesinde devletle bir ilişkiye girmeden kendi inançlarıyla ilgili tutumlarını sergileyebilmeleridir. Daha doğrusu Diyanetin sivil ve özerk-idari bir

yapıya kavuşturularak siyasetin etkisinden ve emrinden kurtarılmasıdır (T4, T5, H2, Td8, V3, Çi4, Çi5). Laik olan bir devletin DİB diye bir kurumunun olması katılımcılar tarafından tuhaf karşılanmıştır. “Devletin dini olabilir mi? Laik olduğunuzdan bahsediyorsunuz ama Diyanet İşleri Başkanlığınız var. Bırakın insanlar özgürce yaşasın. Devletin dini olmaz” (T5).

Alevilerin din-inanç başlığı altında ortaya çıkan cemevleri ve dedelerin durumun ne olacağına dair tartışmalar da Diyanet İşleri Başkanlığı merkezlidir. Türkiye’de bunlarla ilgili kararı veren kurum, Diyanet İşleri Başkanlığıdır.⁶ Diyanetin Alevilere bakışı, Alevilerin de Müslüman oldukları yönündedir. Çalıştaylar nihai raporunda Alevilik, Sünni olmayan Anadolu Müslümanlarının yol, adap ve erkânlarının ifadesi şeklinde tanımlanmıştır (AÇNR, 2010: 39). Diyanet İşleri Başkanlığı Aleviliği İslam’ın özgül bir yorumu olarak görmektedir. Ancak, Alevilerin dışarıdan gelen etkiye kapıldıklarını “zararlı” alışkanlıklar (içki, namaz kılmama, oruç tutmama) edindiklerine inanır (Massicard, 2013: 182-183). Diyanet İşleri Başkanlığının bütün Müslüman vatandaşlar için hizmet verdiği ileri sürülmekte ve böylece Müslüman kabul edilen Alevilerin de bundan gocunmaması ve bu durumu bir ayrımcılık kaynağı olarak algılanmaması gerektiği ifade edilmektedir (AÇNR, 2010: 177; Zengin Arslan, 2015: 152). Bu durum, Alevi çalıştaylarında “Diyanet’in kurumsal varlık ve hizmet alanlarıyla Alevilik arasında hiçbir çelişkiye rastlanmamaktadır. Nihayet Alevilik de Müslümanlığın bir parçasıdır ve Diyanet, tüm Müslümanlara olduğu gibi Alevilere de kendi anlayışı içinde hizmet vermekle yükümlüdür” şeklinde ifade edilmiştir (AÇNR, 2010: 116).

Alevilerin Diyanet’e karşı devletten talepleri de çeşitlilik içermektedir. Alevi geleneğinden kopmamış “inanç merkezli Aleviler”⁷ Diyanet’in şu haliyle adaletsiz ve haksız olduğunu ancak Alevilerin de orada temsil edilebileceğini ifade etmişlerdir.⁸ Ancak, “kimlik merkezli Alevilerin” çoğunluğu Diyanet’in lağvedilmesini, laik olan bir devlette Diyanet gibi bir kurumun saçma olduğunu ifade etmişlerdir. Diyanet noktasında katılımcılardan en dikkat çekenleri Çorum Caferileri olmuştur. Çorum Caferileri, kendi camilerine sahipler, Diyanet oranın suyunu ve elektriğini karşılıyor ancak, imamın maaşının verilmesi söz konusu değil. Çünkü cami Diyanet’e bağlı değil ve imam da oradan görevlendirilmemiş. Zaten vatandaşlar da imamın devlet tarafından atanmasını istemiyorlar. Bu anlamda Kızılbaş ve Bektaşilere göre Caferilerin Diyanetle olan ilişkileri daha olumludur denebilir. Ancak, Caferilerin Kızılbaş ve Bektaşiler kadar olmasa da DİB’e olumsuz baktıkları söylenebilir. “*Diyanet İşleri Başkanlığı olmamalı. Bir ülkede inanç sistemi varsa o inanç sisteminin içindeki insanlar siyasi otoritenin baskısı altında olmadan inancında özgür olmalıdır*” (Çi4).

3. 2. Cemevleri Statüsü

Cemevleri, Alevilerin daha çok cem ayini yaptıkları-ismini de buradan alan- ve daha birçok inanç ve ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlardır. Cemevi, daha önce ifade edildiği gibi kentleşmenin sonucunda ortaya çıkmış yeni bir yapılanmadır. Kırsalda özel bir mekâna ihtiyaç duymayan Alevi ritüelleri, kentin yarattığı ihtiyaçlara karşılık cemevlerini oluşturmuştur. Cemevleri üzerinden yapılan tartışmalar, Alevilerin bir vatandaş olarak cemevlerine ibadethane statüsü talep etmesi, devletin de bunu kabul etmemesi neticesinde ortaya çıkmıştır.

⁶Tunceli milletvekili Hüseyin Aygün TBMM de bir cemevi açılın talebinde bulunmuş, meclis başkanlığı da Diyanet İşleri Başkanlığı görüşüne başvurmuştur. Neticesinde talep reddedilmiştir.

⁷İnanç merkezli ve kimlik merkezli Alevilik kavramlarının detayı için bkz. Ceylan, 2015.

⁸2005 yılında Alevilerin Diyanet’te temsille ilgili tutumlarını ölçen “Alevi-Bektaşilerin Diyanet’te temsil problemi” adlı sosyolojik bir araştırmada “Alevi-Bektaşiler, % 74 oranında DİB’de temsil edilmeyi ve hizmet almayı, % 26 oranında temsil edilmeyi ve hizmet almamayı istemektedirler (Kutlu, 2009: 119).

Birçok noktada farklılık arz eden Alevilerin (Çorum Caferilerini saymazsak) kesin olarak birleştikleri taleplerinden bir tanesi, cemevlerinin yasal statüye kavuşturulmasıdır. Aleviler tarafından ibadet mekânlarının ve ibadetlerinin ne sayılıp sayılmayacağına kendilerinin karar verecekleri, başka bir topluluğun onlar üzerinde söz söyleme haklarının olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle çoğunluğun cemevlerini ibadethane olarak görmek istedikleri ve bunun verilmesini demokratik bir hak olduğu vurgulanmaktadır. “*Aleviler cemevlerine nasıl bakıyorsa devlette öyle bakmalı. Böyle bir talep varsa devletin karşılması gerekiyor*” (V1). “*Aleviler neye inanıyorlarsa öyle bakılmalıdır*” (V7).

Sünni kamuoyunun ve devletin söylemlerine rağmen Alevilerin çoğunluğu, cemlerini ibadet, cemevlerini de ibadethane olarak görmektedirler. Aleviler, kentlerde inşa ettikleri cemevlerinde cem ayini icra etmekte, cemin bir ibadet ve cemevinin ibadet yeri olup olmadığını teologlara ya da bilim adamlarına onaylatmanın gereği olmadığını düşünmektedirler (Ecevitoglu, 2011: 144). Cemevlerinin açılması noktasında Sünni ilahiyatçılardan ve Diyanet İşleri Başkanlığından görüş alınması, Alevilerin tepkisini çekmektedir.

Buna karşılık, Sünni bazı gruplar ve devlet tarafından cemevlerine dini bir statü vermenin dinde ayrışmaya ve bölünmeye neden olacağı; ilerde Bahailik gibi yeni bir dinin ortaya çıkacağı ifade edilmektedir (AÇNR, 2010: 172). Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, cemevleri meselesinin camiye bir alternatif olarak sunulduğunu ve bunun da Aleviliği farklı bir din olarak göstermenin yolu olarak ifade etmiştir (<http://haber.star.com.tr/guncel/cemevi-camiye-alternatif-farkli-bir-din-mabedi-degil/haber-907421>). Bu anlamda cemin ibadet, cemevinin de ibadet yeri olarak sayılabilmesi için Ecevitoglu'nun ifade ettiği gibi “Aleviliğin farklı bir tanrı ve evren tasarımına yaslandığının kabul edilmesi, yani Aleviliğin özgül bir dinsel yönelim olarak tanınması gerekir” (Ecevitoglu, 2011: 152), şeklindeki ifadesinin devlet tarafından da benimsendiği söylenebilir.

Devletin bu bakış açısının yanı sıra cemevlerinin maksadının dışında işlev gördüğü kanısı da mevcuttur. Özellikle Alevi varoluşun bir simgesi olarak lanse edilmesi ve camiye eş değer olarak görülüyor algısı, devletin cemevlerine olumlu bakmasının önüne geçmektedir. İbadet etme maksadının dışına çıkıldığı söylenen cemevlerinin “mabedin toplum nezdinde ki kutsallığından yararlanarak siyasi taraftar toplamak için masum bir mekân elde etmek ve hatta bir çeşit illegal örgütler için merkez oluşturmak” amacıyla yapıldığı şeklindeki algı çoğunluktadır (Ateş, 2011: 362).

Cemevlerinin maksadının dışında işlev gördüğü kanısının yanı sıra, illegal örgütlerin bir yuvası olduğu da ileri sürülmektedir. Üzüm'ün Gazi Mahallesi cemevi üzerinde yaptığı çalışmadaki analizlerinde, cemevinde görünen ya da görünmeyen iki çeşit örgütlenme olduğu, görünen örgütlenmede, cemevinde dedenin katılımıyla cem yapılmakta, Aleviliğin töre ve adetleri yerine getirildiği vurgulanmaktadır. Bu örgütlenmenin dışında ve üstünde olan görünmeyen örgütlenmenin ise, diğer örgütlenmeye her türlü dayatmayı yapabilen, tavanda tecrübeli, profesyonellerden oluşan ideolojik örgütlenme olduğu ifade edilmektedir. Bu örgütlenme, cemevini çeşitli sol ideolojilerin sığınağı, barınağı hatta merkezi yapmayı hedeflemektedir (Üzüm, 1997: 40).

Üzüm'e göre cemevi, “giriş kapısında ‘la ilahe illallah’ yazan, her yemekten sonra sofraya duası okunan, özel mekânında cenaze namazı kılınan, taziyelerde Kur’an tilavet edilen; diğer tarafta tabutları orak-çekice sarılı militanların kaldırıldığı, çevrede Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP), Marksist Leninist Komünist Parti (MLKP), Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP/C) ve Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) gibi örgütlerin barındığı yer durumundadır.” (Üzüm, 1997: 40). Buna karşılık katılımcılarca, cemevlerine dair illegal örgütlerin “arka bahçesi” şeklindeki

yaklaşımların, cemevlerine yasal statü verilmemesi için bir oyun olduğu ifade edilmiştir (Td6, Td8).

Türkiye’de hali hazırda çok sayıda cemevi vardır. Ancak, resmi statüde bir cemevi bulunmamaktadır.⁹ Cemevi olarak geçen her yapı, Alevi dernek ve vakıflarının çatısı altında oluşturulmuş bulunmaktadır. İlk kez 2014 Kasım ayında Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti döneminde, Nevşehir Hacı Bektaş ilçesindeki Hacı Bektaş-ı Veli Kültür Derneğine ‘kamu yararı’ statüsü verilmiştir.

Bu karar, özellikle dernek başkanı ve derneğe üye birçok kişiyi memnun etmişken, dernek üyesi olan ve olmayan birçok Alevi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Devletten yardım alma, devletin desteğini alma durumu, Alevileri rahatsız etmektedir. Cemevlerinin yasal statü almasını isteyen birçok Alevi bu talebinin arkasından cemevlerinin devletin himayesine girmemesi gerektiğine dair açıklamayı da eklemektedir. Katılımcıların “*Cemevleri ibadet statüsüne kavuşsun. Ama devletin himayesine girmesin*” (T1, T2, T3, V3, V7, H4, H6), “*Kendi cem evimizi kendimiz yaparız devletin yapmasına gerek yok*” (T3, Td6), şeklindeki ifadeleri, cemevlerinin devlet himayesinde olmasına karşı çıktıklarını göstermektedir. Alevilerin bu yöndeki yaklaşımı, Aleviliğin merkezi sistemce yeniden inşasına karşı çıkmak olarak okunabilir.

Cemevlerine yasal statü verilmesine karşılık gündeme gelen şey; İslam’ın sembolü olan caminin yanına ikinci bir ibadethanenin konması olarak gösterilmektedir. Bu açıdan bir din olarak kabul edilmeyen Aleviliğin İslam’ın karşısında konumlanması, Sünniler açısından rahatsız edici bir durum gibi durmaktadır. Cemevlerine yasal statünün verilmesi ikinci bir ibadethane, ikinci bir din gibi algılanmaktadır.¹⁰ Bazı Alevilerin de içinde bulunduğu bir grubun gerçek Aleviliğin İslam olduğunu dillendirdikleri düşünüldüğünde, Alevilerin konumunun Nakşiler ve Mevleviler gibi tarikat seviyesinde olması ve Alevilerinde istedikleri cemevlerinin bir tarikat tekkesi gibi değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu anlamda Sünniler ve Sünni olarak görülen devlet tarafından Alevilerden beklenen şey, onların ibadet mekânları olarak camiye kabul etmeleridir.

Devlet tarafından ileri sürülen cemevlerinin kabul edilmesinin ayrıştırmaya neden olacağı anlayışının aksine, Alevi katılımcıların cemevlerinin ibadet statüsü verilmesinin bir ayrıştırma yerine birleştirici olacağını, demokrasinin ve hukukun gereğinin yapılmasının Alevilerin devlete karşı olumlu bakışının güçlenmesini sağlayacağını savunmaktadırlar. Alevilere verilecek haklar onların devlete olan aidiyetlerini güçlendirecek, onları kendi evlerinde hissettirecektir. Onları kendi kültürleriyle kabul etmek anlamına gelecek olan haklar, onların bütünü bir parçası olduğuna inandıracaktır. Bir katılımcının “*Camiye ödenek ayırıyorsa cemevinde sağlansın. Öncelikle Cem evlerine yasal statü sağlansın. Cem evleri kilise değil bunlar Türkiye Cumhuriyeti’ni bölmez, birleştirir. Farklılıkları ne kadar kabul ederseniz o kadar birleştirici olursunuz. Biz teklikten yana değiliz biz birlikten yanayız*” (V5), ifadeleri, Alevilerin devletin cemevlerini tanımasını hem devletin yansız hem de bütün çeşitliliklere eşit düzeye durduğunun bir göstergesi olarak baktıklarını göstermektedir. Cemeviyle bir ilgisi olmasa da olaya demokratik açıdan baktığını ileri süren bir katılımcı, eğer insanlar istiyorlarsa, devletin buna göz yummaması gerektiğini ileri sürmüştür (H2). Aynı şekilde Bektaşî olup camiye giden bir vatandaş da “*özgürce camiye gidebiliyorum, cemevine gitmek isteyen diğer Alevinin de özgür olması gerekir*” demiştir (H5).

⁹ Kanunen yasak olan cemevlerini varlığı devlet tarafından “iyi niyetli ihmal”in karşılığı olabilir. “Kanunen yoksunuz ama sizi görmüyormuş gibi yapalım.”

¹⁰Adalet ve Kalkınma Partisi Bakanlarından Bekir Bozdağ, 2012 yılında “Müslümanların mabedi her zaman tektir... Müslümanların ortak mabedi camidir” demiştir.

Cemevinin ibadethane olarak kabul edilip edilmeyeceği meselesine, dini olmaktan ziyade hukuki bir mesele olarak bakılması ve o zeminde tartışılması gerektiği yönünde yaklaşımlar da vardır (Kılıç, 2009: 12). Bunun nedeni cemevlerinin kanun maddesiyle yasaklanmış olması ve bu işin o kanun maddesinin değişmesiyle çözülebileceği yönündedir.

Hem cem evlerinin ibadet yeri olarak kabul edilmemesi hem dedelik kurumunun yasak olmasına dair kanun, 30 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe giren 677 sayılı tekke ve zaviyeler kanunu olarak bilinen, “tekke ve zaviyeler ile türbelerin kapatılmasına ve türbedarlar ile bazı Unvanların Men ve İlgasına Dair” kanundur.¹¹

Alevilerin cemevlerine dair taleplerine karşı devletin öne sürdüğü kanun, 1925 tarihli bu kanundur. Bu kanunla “Sünni devlet”çe tekke ve zaviyeler statüsünde görülen cemevleri ve dedelik Türkiye’de yasaklanmıştır. Bu kanun gereği, ibadet mekânı olarak sadece camii dikkate alınırken 2003 yılında Avrupa Birliği uyum yasaları neticesinde camii ibaresinin yerini “ibadet yeri” almış ancak daha sonra 2004 yılında “ibadet yeri” cami, mescit, kilise, sinagog, havra diye sınırlandırılmıştır. Yani cemevinin ibadet yeri olarak kabul edilmesinin önü kapatılmıştır. İbadet yerlerinin camii olması gerektiği şeklindeki kabul sonucunda, cem evlerinin kültür merkezi olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu kanun, Cumhuriyetin ilk yıllarında Sünni Müslümanları dezavantajlı, Alevileri avantajlı gösteren kanundur. Bu nedenden Sünni tekke ve zaviyelerin önünün açılması noktasında istekli olmayan Alevilere devlet, “bu kanunu değiştirmemizi mi istiyorsunuz” diyerek Alevileri susturma yoluna gitmektedir. Ancak, Aleviler, ileri sürdükleri sorunları bu kanunla ilişkilendirmemektedirler. Devletin bu kanunu sebep olarak göstermesini bir bahane olarak görmektedirler. Bu nedenle aleviler, cemevlerine yasal statü tanınmamasını nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmuşlardır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, diğer ibadethanelerden elektrik parası alınmayıp cemevlerinden alınmasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin "ayrımcılıkla" ilgili maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir.

AİHM’nin vermiş olduğu karara benzer bir karar da Yargıtay’dan çıkmıştır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun cemevlerinin açılması konusunda dernek kurulup kurulamayacağına yönelik kararı olumlu yönde olmuştur. Yargıtay’ın Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği’nin kapatılmasıyla ilgili kararına karşılık, Ankara 16. Asliye Hukuk Mahkemesi’nin kararı Hukuk Genel Kurulu’nun gündemine gelmiş ve Hukuk Genel Kurulu, Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği hakkındaki kapatma davasını reddeden yerel mahkeme kararını onamıştır. Yargıtay, cemevlerinin ibadethane olup olmadığını yargı kararıyla belirlenemeyeceğine karar vererek, cemevi yaptırmak üzere dernek kurulabileceğine hükmetmiştir (http://www.mynet.com/haber/guncel/share-1587913-1?utm_medium=copy).

Cemevinin yasal statüye kavuşması, Caferiler hariç diğer Alevilerin mutabık oldukları bir konudur. Aleviler bunu birçok kez farklı şekillerde ifade etmişlerdir. Kızılbaş ve

¹¹Madde 1- “Türkiye cumhuriyeti dâhilinde gerek vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhının tahtı tasarrufunda gerek suveri aharla tesis edilmiş bulunan bilumum tekkeler ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kâmilten seddedilmiştir. Bunlardan usulü mevzuası dairesinde filhal cami veya mescit olarak istimal edilenler ipka edilir. Alelumum tarikatlerle şeklik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyüçülük, üfürükçülük ve gayiptan haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur. Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde salatine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilumum sair türbeler mesdut ve türbedarlıklar mülgadır. Seddedilmiş olan tekke veya zaviyeleri veya türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya aynı tarikat icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezayı nakdiile cezalandırılır”.

Bektaşilerin tamamı için neredeyse aynı şey söylenebilir. Ancak, Çorum Caferileri bu konu da farklı düşünmektedirler. Şii olmaları, bir camilerinin olması, imamlarının olması gibi durumlar nedeniyle bu konuda Anadolu Aleviliğine değil Sünni İslam'a daha yakındırlar. İbadet yerlerinin cami olması, sazlı sözlü yapılan ayin-i cemi ibadet olarak kabul etmemeleri nedeniyle cemevine yasal statü verilmesine olumsuz şekilde baktıkları söylenebilir. Hatta onların cemevlerine ve cemevi taleplerine yaklaşımları, Sünnilerden daha olumsuzdur denebilir (Ç3, Çi4, Çi5).

3.3. Alevi İnanç Rehberlerinin (Dede) Durumu

1925 yılında kabul edilen Tekke ve Zaviyeler Kanunuyla (alelumum tarikatlarda şehlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gayiptan haber vermek ve murada kavuşturmak maksadıyla nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur) birlikte dedeler hukuki açıdan kanunsuz sayılmıştır. Alevi dedelerinin yaptıkları, üfürükçülük ve büyücülükle bir tutulmuştur (Saraç, 2011: 14). Bu durum, teolojik temelli bir oluşum olan Aleviliği, inanç rehberlerinden dolayısıyla özünden koparmıştır. Alevilerin geleneklerinden kopmaları yani "inanç merkezli Alevilik"ten uzaklaşmalarının en büyük nedenlerinden biri, dedelik kurumunun zayıflamasıdır. Alevilerin dini önderleri olan dedelerin olmaması, gelecek nesillere Alevi inanç ve öğretilerini anlatılmaması, Alevi inanç ve ritüellerinin unutulmaya yüz tutmasına neden olan en önemli etkidir.

Dedeye tabi olmak, musahip tutmak, görgüden geçmek ve cem gibi şartların merkezinde dedelik kurumu vardır. Dede olmadan bunlar yapılamaz. Bu nedenle, dedeliğin Anadolu Aleviliğinde önemli bir yeri vardır. Onun geleneksel rolü, Aleviliği anlamak için anahtar olarak kabul edilmektedir (Eröz, 1976: 12-32; Üzüm, 1997: 146; Çamuroğlu, 2000: 20; Aktay, 2007: 65; Keskin, 2009: 115; Shankland, 2010: 28; BİLGESAM Raporu: 2010: 9; Kaya, 2013: 73). Nasıl Hz. Ali kültü inanç yapılanması açısından Aleviliğin temelini oluşturuyorsa aynı şekilde dedelik kurumu da cemaat yapılanması açısından Aleviliğin temelini oluşturmaktadır. Alevi dedelerinin Şamanların günümüzdeki İslami versiyonları olarak da görüldüğü, dedelerin İslam öncesi eski Türk din seçkinleriyle olan benzerliklerine ve gerek biçimsel gerekse işlevsel bakımdan kökenlerinin buralarda aranması gerektiği yönünde yaklaşımlar vardır (Ocak, 1999b; Subaşı, 2010). Dedeliğin kökenine dair ortaya konulan başka bir tez ise Birdoğan tarafından ileri sürülmektedir. Ona göre, 1232 yıllarda Alaaddin Keykubat Erzincan yöresinde Kürt ve Türk olan İslam dinini iyi bilen kişileri bir araya toplamış ve onlara buldukları oymaklarda İslam kurallarını öğretmelerini istemiş ve onların peygamber soyundan geldiklerine dair belge vermiştir. Ve görevin karşılığı olarak da onlara çerağ hakkı altında 'hakkullah' verilmesini istemiştir. Aydın da bu tezi destekler nitelikte Aleviliğe dedeliğin ne zaman girdiğinin belli olmadığını ve Hacı Bektaş'ın bir dede değil derviş olduğunu ileri sürmüştür (Aydın, 2013: 19). Bu tezlerden anlaşılan özetle şudur ki; dedelerin ortaya çıkması, peygamber soyundan geliyor olmaları ve hakkullah (dede hakkı) devlet eliyle oluşturulmuş bir uygulamadır.

Modernleşmenin getirdiği rasyonalizasyon, kentleşmenin getirdiği Alevi toplumsallığından uzaklaşma, Cumhuriyet rejimi politikaları, Aleviler tarafından rağbet gören sol hareketin alt kültürlere gözünü kapaması, Alevi uyanışındaki sekülerizm dedelik kurumunun zayıflamasındaki diğer unsurlar olarak sayılabilir. Alevi toplumsallığının merkezinde bulunan dede, yukarıda sayılan etkilerin sonucunda otoritesini, talipleri ve mürşitleri nazarında değerini kaybetmiştir. Hali hazırda dedelik, ismen varlığını sürdürmektedir (Yaman, 2000: 1).

Aleviliğin omurgasını oluşturan dedelik kurumunun, şehir hayatında otoritesini yitirmekte olduğu artık genel bir kabuldür. Öyle ki, Alevi inancının yaşayan önderleri olan dedeler, artık kimlik merkezli Alevilik yanlısı olanlar tarafından "emek

sömürücüleri” olarak görülmektedirler (Bozkurt, 2010: 114; Yıldırım, 2012; BİLGESAM Raporu: 2010: 9, Massicard, 2013: 61). İnanç önderlerinden ve geleneğinden kopmuş olan Alevilik “dedesiz ve ritüelsiz bir Alevilik” olarak varlığını sürdürmektedir (AÇNR, 2010: 168). 1980 sonrası, özellikle şehirlerde, dedelerin yerine dernek ve vakıf yöneticileri yeni Alevi hareketinde etkin hale gelmişlerdir. Dedeler yöneticilerin istekleri doğrultusunda hareket eden, karar alma noktasında pasif bir konuma düşmüşlerdir (Yaman, 2000: 7; BİLGESAM Raporu: 2010: 10; Massicard, 2013: 175).¹²

1980 sonrası Alevi uyanışı, inanç merkezli olmasa dahi, dedelik kurumunun gündeme gelmesini sağlamıştır. Şehirlerde oluşturulan dernek ve vakıfların çatısı altında oluşturulan cemevleri için bir de dede görevlendirilmiştir. Bu da dedelik kurumunda yeni bir kimliğin belirmesine neden olmuştur: “Görevli dede” (Massicard, 2013: 174).¹³

Devletin son dönem Alevilerle ilgilenmesi, Alevilere iyi bakmaya başlaması, Diyanet’in 1990’lı yıllar sonrası “mezhepler üstü İslam” anlayışını savunmaya başlaması ve özellikle Aleviliği inançsal boyutuyla görmek istemesi neticesinde, dedelik kurumu, eskisi kadar olmasa da dini otoritesini kazanma yolunda uzunca bir yol kat etmiştir.

Aleviliği İslam’ın özgül bir yorumu olarak görmek isteyen devlet, “dede”lerin ve “baba”ların bu noktada daha çok ön plana çıkması adına çalışmalar yapmaktadır. Devletin bunda farklı amaçları olduğu ileri sürülmektedir: Alevi gençliğin radikal soldan uzaklaştırılması, İslam’ın yükselişine karşı onların kullanılabilme ihtimallerini azaltma ve Kürt ulusal hareketine olan Alevi desteğini kırma (Bruinessen, 2013: 29). Bu noktada ajandası tam olarak net olmayan devlet, son zamanlarda farklı tekliflerle Alevilere gitmektedir. Bunlardan bazıları, üç bin Alevi dedenin bir eğitimden geçirilerek maaşa bağlanması ve bir “Alevilik Okulu” açılıp orada Alevi inanç rehberlerinin bizzat devlet tarafından eğitilmesidir.¹⁴

Devletin bu önerilerinin Aleviler nazarında bir karşılığı var mıdır diye baktığımızda karşımıza olumsuz bir tablo çıkmaktadır.¹⁵ Oluşmuş Alevi “hafızası” nedeniyle, Aleviler ön yargı ve tepkiyle baktıkları devletin, onların din işlerine karışmasına sıcak bakmamaktadırlar. Devletin Alevilere dair bu yöndeki yaklaşımı, Alevilerce iyi karşılanmamakta ve Aleviliğin merkezi sistemce dizayn edilmeye çalışıyor olması olarak görülmektedir.

Devletin Alevi dedelerine maaş önerisine, katılımcıların tamamına yakını olumsuz bakmaktadır (Çi4, Çi5, H1, H2, H4, H5, H6, T1, T2, T3, T4, Td6, T7, V1, V4, V5, V6,). Ayrıca dedelerin de böyle bir taleplerinin olmadığı görülmüştür: “*Bir Alevi dedesi olarak maaş alınmasına karşıyım. İnanç grupları kendi hallerine bırakılır ve devlet tarafından buna ücret verilirse olabilir ama devletin bütçesinden para kabul edemem. Devletten maaş aldığınızda onların istediği gibi konuşmak zorunda kalabilir. Sünni köyün imamın okuduğu hutbe Ankara’dan hazır bir şekilde gönderiliyor. Yarın bende devletten maaş aldığımız zaman haklı olarak sen sazını okuduğunda şu beyit işe gülbankı okuyacaksın diyecektir.*”

¹²Görüşülen dedelerden birisi de bu gerçeğe dikkat çekmiş, dedelerin maaş alıp almamasıyla ilgili soruya bu yönde yanıt vermiştir (Vd1).

¹³Dedelere maaş verilmesine karşı çıkan Alevilerin asıl amaçları birilerinin boyunduruğu altında olmayan özgür bir dede istemeleridir. Ancak, şurası bir gerçek ki dernek ve vakıflar adı altında oluşturulan cem evlerinin dedeleri dernek ve vakıf yönetiminin vermiş olduğu görevleri yapmakta olan “görevli dede” statüsündedir. Buradan anlaşılan şudur ki kurumsallaşmak isteyen bir Aleviliğin bu duruma adapte olması kaçınılmazdır.

¹⁴Bu okulun temelleri, İstanbul’da atılmış durumdadır.

¹⁵Bazı Aleviler tarafından devletten beklenen adımlar: “1. Diyaneti feshetmek 2. Alevilerin örgütlenmesi yolundaki engellerin kaldırılması, 3. Bütün inançlara eşit mesafede olmak 4. Eğitimin bilimsel ve laik olması, 5. Nüfuz cüzdanlarındaki din hanesini kaldırmak” (Aydın, 2013: 347)

“İnanç evleriyle ilgi ortak bir bütçe oluşturulsun. Arsamızı versinler gerisini istemiyoruz. O bütçeden cem evleri kendine düşen ücretini kendisi alsın. Dede direkt devletle muhatap olmasın cem evi yönetimiyle muhatap olsun” (Td6).

“Belki devletten bordro almasın ama Alevilere bütçe ayrılsın. Biz onlara önerdik: Tunceli’ye ne kadar cemevi lazım iki personele ne kadar para lazım ise aktar oraya sonra fatura iste. Yıllık şu kadar para aktar; 12 dilime böl, esktara bir şey çıkarsa denetim yap. Dedeji memur yapamazsınız.” (Td8)

Dedelere maaş verilmesine karşı çıkışın arkasında, “devletin dedesi olma” endişesinin yattığı anlaşılmaktadır. Aleviliği dizayn etmek isteyen devletin bunu dedeler eliyle yapma durumu olduğu ve dedelerin maaş alma durumunda devletin istediği şekilde davranacağı, “*kimin parasını alırsanız onun kılıcını sallarsınız*” (H4), “*para veren emir verir*” (H6), şeklinde ifade edilmiştir. Dedelere maaş bağlanma durumu, onları devletin Diyanete bağlı resmi memuru yapacaktır. Aleviler de bu durumun dedelerin Diyanet İşleri Başkanlığının himayesine girmesine ve dedelik kanalıyla Sünni geleneğin Aleviliğe egemen kılacağına inanmaktadırlar.

Dedelerin devletten para almasına karşı çıkışın bir diğer nedeni, dedelik görevinin hakkın rızasını kazanmak maksatlı yapılması gerektiği yönündedir. Eğer maaş alırsa bu durumun inanç rehberlerini niteliksizleştireceği ve bu durumun ehil olmayan insanlar eline geçeceği ileri sürülmektedir. “*Bir kanaat önderi olarak para alarak ibadetimi yerine getiremem. Bizim yaptığımız her şey Yaradan’ın rızasını kazanmak içindir. Ben para alarak cemevinde dedelik yapmam. Rıza lokmasının gelmesi için uğraşmak lazım.*” (Vd2).

Aleviler arasında dedenin maaş almasını isteyen ve bunun da bir hak olduğunu savunan katılımcılar da vardır. Aynı devlet çatısı altında yaşayan inançların devlet kurumlarının hizmetinden yararlanması gerektiği ifade edilmiştir. Sünni camisine hizmet götüren kurumun diğer inanç gruplarına da hizmet götürmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu anlamda dedelere de maaş verilmesinin Alevilerin eşit vatandaş olarak hakkı olduğu savunulmuştur. Alevilerin bu noktada talepleri “dini vergi”nin belli bir yerde toplanması ve her inanç biçimine yeteri kadar oradan bütçe ayrılması yönündedir. Bu durumda devletin dedeleri yönlendirmesinin hem önü alınacak hem de her inanç grubunun kendi vergisiyle ayakta duran devletten hizmet almış olacaktır. Bazı katılımcıların bu yöndeki görüşleri şu şekildedir: “*Dedelere de maaş versinler ne var sanki. Cami imamı faydalanıyor niye bize olmasın*” (V3), “*Bir imam nasıl maaş alıyorsa dedelerin de maaş almasında her hangi bir sakınca yoktur*” (V7).

Devletin “Alevi Okulu” açıp, Alevi rehberleri yetiştirme projesi yeni bir projedir. Alevilerin bu tür yaklaşımların seçimler öncesi (7 Haziran 2015 genel seçim) oluyor olmasına dikkat çektikleri görülmüştür. Bu yönde bir çalışmanın devlet aracılığıyla yapılan çalıştaylarda gündeme gelmemiş olması ve Alevilerin devlet eliyle gelen her türlü yaklaşıma mesafeli baktıkları düşünüldüğünde bu projenin uzun soluklu olmasının zor olduğu söylenebilir. Çalıştaylarda gündeme gelmemiş, Alevi talepleri arasında olmayan bir projenin gündeme gelmesi, “kendi içinde bir bütünleşik oluşturamamış”, “devlet tarafından gelecek her şeye karşı çıkan” Alevilerin talepleri yerine, devletin kendi inisiyatifi bağlamında hareket ettiği anlamına gelebilir.¹⁶

SONUÇ

¹⁶ Alevi talepleri arasında olmayan, 2013 yılında temeli atılan camii-cemevi projesi hala tamamlanamamıştır. 2016 yılı üç aylık eylem planı içerisinde hükümet tarafından İrfan merkezlerine ve Cemevlerine hukuki statü tanınacağı ifade edilmiştir. Ancak, bu mesele tekrar 1925’te 677 sayılı devrim kanunlarıyla çıkarılan Tekke ve Zaviyeler kanunu ve bu bağlamda yapılan tartışmaları gündeme getirmiştir.

Aleviler Alevilikleriyle, kendi kimlikleriyle eşit yurttaş olarak demokratik ve hukuk devleti olan bir Türkiye istemektedirler. Alevi yurttaşların ifadelerinden anlaşılacağı üzere Alevilik meselesi, bir demokratik ve insan hakları meselesidir. Alevilerin talepleri (cemevi için arazi tahsis, elektrik, su, yakıt gibi giderlerin karşılanması, cemevlerinde istihdam edilecek kişilerin maaşa bağlanması, zorunlu din eğitim ve öğretiminin kaldırılması ya da seçmeli olması, Diyanet'in kaldırılması ya da Alevilerin de temsil edilmesi, Alevilerin maruz kaldıkları mahalle baskısının önüne geçebilme adına yasalar çıkarılması), özel iltimas ve ayrıcalıklar sağlamak maksatlı değildir. Tarihsel süreç içerisinde başkalarına verilir de kendilerine verilmeyen hakların verilmesi yönündedir.

Alevilerin taleplerinin hangi mecrada ele alınacağı ise muğlaktır. Kendilerini hâkim unsurdan saymayan ve daha çok Alevi kimliğini Sünni karşıtlığı ve “acı” üzerinden kurgulamaya çalışan Anadolu Alevilerinin birçok alanda talepleri mevcuttur. Bu taleplerin nasıl karşılanacağına dair kesin bir yanıt verilmiş değildir. Kesin bir dille ifade edilemeyen Alevilerin hak ve taleplerinin de hangi mecrada ele alınacağı muğlaktır. Alevilerin taleplerini “din”, “kimlik”, “çoğulculuk”, “insan hakları” gibi daha birçok başlık altında ele alanlar vardır. Alevilerin ayrı bir kültür ve kimlik olarak kabul edilip taleplere grup kimliği merkezli mi bakılması gerektiği yoksa anayasal yurttaşlık temelli bireyi önceleyen kimlik merkezli mi bakılması gerektiği tartışmaları sürmektedir.

Bu çalışmanın vardığı sonuç, Aleviler için ayrı bir kolektif hakka gerek yoktur. Bu nedenle temel insan hakları ve özgürlükler bağlamında geliştirilecek demokratik ve laik bir hukuk devleti, sorunların üstesinden gelmek için yeterlidir. Bu bağlamda batıda kimlik sorununa çözüm olarak ortaya atılan çokkültürcülük politikalarının Anadolu Aleviliği için çözüm olamayacağı ve buna gerek de olmadığı anlaşılmaktadır. Son dönem Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetlerinin uyguladığı bazı politikaların çokkültürcülük eksenli okunması doğru değildir. Çünkü çokkültürcülük merkezli oluşturulan politikalar, dini gruplara devletten kısmi yardım alabilme, “dini vergi”den pay alabilme, din derslerinden muafiyet ya da kendi din derslerini verebilme hakkını vermektedir. Türkiye’de bunların olmaması, burada bir çokkültürcülükten bahsedemeyeceğimizi göstermektedir. Son dönem, yapılan bazı çalışmalar (Açılım politikaları, Alevi çalıştayları, Demokratikleşme paketi vs.) bir çokkültürcülük politikası olarak değerlendirilse de,¹⁷ çalışmaların içeriğinin bir gruba ayrıcalık tanımaktan yana olmadığı, aksine anayasal yurttaşlık temelli evrensel insan hakları çerçevesinde değerlendirilebileceği ifade edilebilir. Yani Alevilerin talep ettikleri ve onlara dair verildiği ifade edilen ya da verilen haklar, Alevi oldukları için değil, yurttaş oldukları için verilmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇNR (2010), *Alevi Çalıştayları Nihai Rapor*, Ankara, T.C. Devlet Bakanlığı.
- Aktay, Y. (2007). “Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar”. *Milal ve Nihal Dergisi*. Cit: 4, s. 1, ss. 57-74.
- Ateş, Kazım (2011). *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler-“Öz Türkler ve Heretik Ötekiler”*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Aydın, E. (2013). *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, İstanbul: Literatür Yayınları.

¹⁷ Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti tarafından yapılan çalışmaların çokkültürlülük bağlamında değerlendirildiği çalışmalar için bkz. Özensel, (2013); Can, (2013).

- Barkan, Ö. L. (1952). Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 13, ss. 56-78.
- Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (2010). Alevi Açılımı: Türkiye’de Demokrasinin Derinleşmesi. Haz. Bekir Günay, Gökhan Türk, Rapor no: 22. İstanbul.
- Bozkurt, F. (2000). *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Bozkurt, F. (2010). Aleviliğin Yeniden Yapılanma Sürecinde Toplum-Devlet İlişkisi. *Alevi Kimliği* içinde, Edt. T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bruinessen, M. V. (2013). *Kürdistan Üzerine Yazılar*. Çev. Nevzat Kıracı, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ceylan, Yılmaz (2015). Kültürel Çeşitlilik Bağlamında Anadolu Aleviliği, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Sakarya.
- Ecevitoglu, P. (2011). Aleviliği Tanımlamanın Dayanılmaz Siyasal Cazibesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, s. 137-156.
- Eröz, M. (1976). *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, H. (2013). *Tarihten Günümüze Alevilik ve Kızılbaşlık*. Ankara: Sınırsız Kitap Yayın.
- Kerivel, E. (2014). Günümüzde Ermeni ve Türk Kimliği. <http://repairfuture.net/index.php/en/identity-other-standpoint/dersim-Alevism-a-cross-bred-dentity>.
- Kılıç, R. (2009). 2010’lı Yıllarda Alevilik: Sorun, Beklenti ve Gerçekler. *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, s.33, ss.7-16.
- Kutlu, S. (2003). Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi. *İslamiyat Dergisi*, Cilt:6, s.3, ss.31-54.
- Kutlu, S. (2006). *Alevilik-Bektaşilik Yazıları Aleviliğin Yazılı Kaynakları-Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*, Ankara Okulu Yay., Ankara.
- Küçük, Hülya (2003). Bektaşilik ve Aleviliğin Sufi ve Esoterik Boyutu-Karşılaştırmalı Kavram Analizi. *İslamiyat Dergisi*, s. 3, ss. 151-163.
- Massicard, E. (2013). *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketini Siyasallaşması*. Çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Melikoff, I. (2010b). Bektaşilik/Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme ve Sonuçları. *Alevi Kimliği* içinde, Çev. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun, Edt. T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Melikoff, Irene (2011). *Uyur İdik Uyardılar-Alevi-Bektaşî Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, İstanbul, Demos Yayınları.
- Melikoff, I. (2013). Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri Bektaşî-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri. *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler –Bektaşiler-Nusayriler* içinde, Yay. Haz. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1999b). *Türkler, Türkiye ve İslam-Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onat, H. (2003). Kızılbaşlık Farklaşması Üzerine. *İslamiyat Dergisi* VI, Temmuz-Eylül, Cilt: 6, s. 3, ss.111-126.
- Onat, H. (2009b). Kimlik-Teoloji İlişkisi Bağlamında Alevilik-Bektaşilikle İlgili Kimlik Tartışmaları Üzerine. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, s. 1, ss. 18-31.
- Özipek, B. B. (2011). Alevi Sorunu: İmkanlar ve Engeller. *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl 16, s. 63, ss.73-85.
- Saraç, N. (2011). *Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Subaşı, N. (2010). *Alevi Modernleşmesi-Sırrı Faş Eylemek*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taştan, Y. K. (2012). Aleviliğin Siyasallaşması ve Alevi Açılımı I: Tarihsel Kökler. *Karadeniz Araştırmaları*, s. 35, ss. 1-18.

- Torun, İ. (2009). Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasinin Gelişmesinde Bir Potansiyel Olarak Alevilik. Uluslar arası Davraz Kongresi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Isparta, 2072-2087.
- Türk, H. ve Kala A. (2014). Alevilikte Kimlik Sorununun Değerlendirilmesi ve Tartışılması. *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, s. 9, ss. 45-69.
- Üzüm, İ. (1997). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Yaman, A. (2000). Anadolu Aleviliği’nde Ocak Sistemi ve Dedelik Kurumu. <http://www.cemvakfi.org.tr/doc-dr-ali-yaman/anadolu-Aleviliginde-ocak-sistemi-ve-dedelik-kurumu-2/>, Erişim Tarihi, 05.10.2014.
- Yıldırım, A. ve Hasan Ş. (2011) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, R. (2012). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri. *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, s. 62, ss. 135-162.
- Yılmaz, H. (2009). Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/2, ss. 189-209.
- Zelyut, R. (1998). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Zengin Arslan, B. (2015). Aleviliği Tanımlamak: Türkiye’de Dinin Yönetimi, Sekülerlik ve Diyanet. *Mükiye Dergisi*, 39 (1), ss. 135-158.